

Bas Heijne

Een waanzinnig gaaf land

Opmerkingen over Nederland

.

2016 Prometheus Amsterdam

Cultuuromslag

Ha, een rapport.

Het personeel van de NS heeft, zo blijkt, te kampen met een hardnekkig ‘mentaliteitsprobleem’. Onafhankelijk onderzoek wijst uit dat conducteurs in de meeste gevallen vertragingen niet omroepen. Uit angst voor boze reizigers. Of ze hebben het even te druk met het ‘instaproces’. Wanneer conducteurs bezig zijn, zou de machinist van de trein het slechte nieuws kunnen omroepen, maar, heel vervelend, die is daar mentaal niet voor uitgerust. Jammer, maar machinisten, meldt onderzoeksbureau Horvat, zijn notoire ‘einzegangers’. Het woord ‘servicegerichtheid’ kennen ze niet.

Aan de andere kant, dat maakt het ook wel lastig, is het staand beleid van de NS om een lelijk woord als ‘vertraging’ te vermijden. Omroepers op de stations mogen van de leiding het woord niet gebruiken. Ah.

Wat nodig is? Een *cultuuromslag*. Maar die is moeilijk te bewerkstelligen, stelt het rapport, want bij de NS is men nu eenmaal niet gewend ‘elkaar de maat’ te nemen. Promotie maak je wegens je dienstjaren, niet op basis van je kwaliteiten.

Rapporten in Nederland – onmachtige bezwingen, papieren doekjes voor het bloeden. Het rapport over ontwijkcultuur bij de NS is opgestuurd naar de Kamer. Daar worden er scherpe vragen over gesteld. De minister belooft beterschap. Over een paar jaar wordt er een onafhankelijk bureau ingeschakeld, om te onderzoeken wat er toch mis is, daar bij de NS.

Het is een doofpotcultuur, maar dan omgekeerd: juist door alles openbaar te maken, door het opzichtig benoemen van mis- en wantoestanden, wordt de schuldvraag vermeden, blijven consequenties uit.

Iemand zou al die rapporten eens naast elkaar moeten leggen, om te kijken wat ze met elkaar... wacht, ik doe het zelf even.

Het maakt niet uit welk rapport je pakt, dit komt aan het licht: een cultuur van onderling wantrouwen en weggijken, gebrek aan ver-

antwoordelijkheidsbesef, van bovenaf opgelegde regels en doelstellingen die zo weinig draagvlak op de werkvloer hebben dat ze het duikgedrag alleen maar versterken. Doorgeschoten eigengereidheid, gebrek aan openheid, verziekte werksfeer, bestuurders die het eigen belang boven het algemeen belang stellen.

Oplossing? Meer transparantie. Bezielde leiderschap. Een cultuuromslag.

Het is steeds dezelfde litanie. Steeds opnieuw wordt hetzelfde recept uitgeschreven. Aan het schandaaltje rond het marineonderdeel Defensie Materieel Organisatie zie je hoe het werkt: diefstal, intimidatie, wantrouwen, klokkenluiders opzijschuiven. De directeur van DMO vertelt niets aan de secretaris-generaal. De secretaris-generaal vertelt niks aan de minister. De minister spreekt de directeur van DMO, die hem niets vertelt. De minister vertelt de Kamer – niks. Uiteindelijk komt het toch allemaal in het nieuws, en dat is heel goed, zegt de minister, want dan zie je dat ‘de controle van de democratie goed wordt uitgevoerd’.

Op die laatste zin kauwen we even. Heel de zieke Hollandse mentaliteit ligt erin besloten: openheid dient enkel om de kwalijke zaken toe te dekken. Het zijn incidenten, blafte de verantwoordelijke minister in de Tweede Kamer. Zijn secretaris-generaal valt ook niets te verwijten. Dat hij niets aan de minister had verteld, kun je hem niet kwalijk nemen, want hij was de feiten gewoon vergeten.

Iedereen die een blik op de feiten werpt, ziet dat het geen incidenten zijn. Het gaat om een cultuur.

Het probleem is dat de cultuur bij het marineonderdeel DMO niet verschilt van de cultuur op het ministerie van Defensie zelf. Wie een kijkje wil in de hoofden van hoge ambtenaren en hun afdekcultuur, moet het rapport-Davids (2010) vanonder uit de stapel vissen. Wie wil weten uit welke cultuur een Hollandse politicus als Hans Hillen zelf afkomstig is, moet het rapport van de commissie-Frissen (2010) maar eens opslaan. Onderling wantrouwen, gebrek aan transparantie – in het CDA gaat het niet anders dan bij de NS, op het departement van Defensie hangt dezelfde verpeste sfeer als bij de marine in Den Helder. Dat komt doordat al die verschillende culturen niet op zichzelf staan: ze komen uit een en dezelfde cultuur voort. *Onze* cultuur. Die cultuur geeft ons de wegduikende conducteur en de stelende marinier. Die cultuur heeft ons vooral een torenhoge stapel rapporten opgeleverd.

Liberaal hypocritisme

Wat bezielt onze liberalen? Terwijl overal in de wereld de brandhaarden hoog oplaaiden, stelde vvd-politica Jeanine Hennis-Plasschaert voor om in Nederland wat grondrechten aan te passen: het dragen van hoofddoekjes in openbare instellingen als scholen, universiteiten en gemeentehuizen zou verboden moeten worden. Niet alleen hoofddoekjes, trouwens. *Alle* religieuze symbolen. ‘Alle religies zijn daarbij voor mij gelijk.’ Hennis-Plasschaert zou over deze kwestie graag ‘in alle rust’ het debat willen voeren. Maar dat zou vast niet lukken, want ‘de christelijke partijen beschouwen dat gelijk als een aantasting van de vrijheid van godsdienst’.

Die religieuzen ook: altijd maar nemen. Altijd maar respect eisen, voorrechten claimen, en intussen de indruk wekken dat ze superieur zijn aan mensen die hun god links laten liggen.

Het flirterige interview met Hennis-Plasschaert (‘Vind je dat ik te vaak hetzelfde draag?’) riep veel boze reacties op, maar niet alleen van gelovigen. Het waren vooral liberale geesten die Hennis-Plasschaert ‘in alle rust’ uitlegden dat de scheiding tussen Kerk en Staat niks te maken heeft met het dragen van religieuze symbolen door een individu. Bij hoge publieke functies ligt dat anders. Daar wordt gezag getoond door uniform of toga – niemand wil een agente met een hoofddoekje of een rechter met een keppeltje. Daarover hoeft geen discussie te zijn.

Scheiding tussen Kerk en Staat komt voort uit de Verlichting; het is diezelfde Verlichting die het individu de vrijheid geeft te geloven wat hij wil, zolang hij een ander hetzelfde gunt. Je mag die overtuiging ook tonen in het openbaar, dat is essentieel voor die vrijheid. Het heeft weinig zin alleen thuis op de bank een hoofddoek om te doen. Het is zo simpel, dat je het een liberale politica niet zou moeten hoeven uitleggen. Hennis-Plasschaert zet verlichtingsargumenten in tegen de Verlichting. Uit naam van een algemene neutraliteit wil ze persoonlijke vrijheid inperken.

Die kronkel is alleen logisch wanneer je de hoofddoek niet als een uiting van vrijheid ziet, maar als een aanslag op jouw vrijheid. Zo denkt de pvv erover: hoofddoekjes zijn een uiting van het kwaad. De apothekersassistente met hoofddoek is een vooruitgeschoven post van een enge bezettingsmacht. De pvv heeft geen last van de ingestudeerde neutraliteit van Hennis-Plasschaert. Kruis en keppeltje horen bij ons, de hoofddoek niet.

Je kunt het daarmee oneens zijn, maar hypocriet is het niet. De pvv mag nog zo vaak de geloofsartikelen van de Verlichting aanhalen wanneer ‘de achterlijke islam’ bestreden moet worden, de beweging zelf is een product van de Contraverlichting. De nadruk ligt namelijk niet op gedeelde menselijke waarden, maar op onze bedreigde eigenheid. Vrijheid en gelijkheid zijn voor hen *relatieve* begrippen. Het gaat om onze vrijheid, onze cultuur, onze geschiedenis, onze manier van leven.

Voor oprechte liberalen is zulke cultuurpolitiek uit den boze. Wat voor de een geldt, geldt ook voor de ander, dus: alle religieuze symbolen uit overheidsinstellingen. Maar juist die schijn van neutraliteit maakt het gebabbel van Hennis-Plasschaert ergerlijk. De afkeer van de hoofddoek in de samenleving gaat terug op een cultureel onbehagen – dat weet zij ook wel. Maar dat kan alleen *gesuggereerd* worden, want het gaat recht in tegen de liberale principes.

De uitspraak van Mark Rutte dat Nederland moet worden ‘teruggegeven’ aan de Nederlanders laat eenzelfde dubbelhartigheid zien. Je kunt die woorden liberaal interpreteren, als een statement tegen overheidsbemoeyenis – of als een geniepige bekering tot het opkomende antiverlichtingsdenken, waarin cultuur en collectieve eigenheid zaligmakend zijn.

In die bekering zijn Ruttés voormalige partijgenoten Verdonk en Wilders hem voorgedaan. Het wordt tijd dat de liberalen open kaart spelen. Hoe verhoudt hun liberalisme zich met de groeiende behoefte aan culturele identiteit? De gespeelde neutraliteit van Hennis-Plasschaert is, ironisch genoeg, even krampachtig als die van politiek correcte bestuurders die het kruis van de mijter van Sinterklaas halen en de kerstboom uit het schoolgebouw, uit angst ‘andersgelovigen’ te kwetsen. Dan ga je de discussie niet aan, maar juist uit de weg.

Daadkracht

In de Tweede Kamer ging het weer over de Nederlandse Spoorwegen. Ruim tweeduizend jaar judeo-christelijke beschaving en nog rijden de treinen niet op tijd. Het is om gek van te worden.

Aanleiding dit keer was een geruchtmakend interview dat Marion Gout, de directeur van ProRail, aan *NRC Handelsblad* gaf. Gout had zich onthouden van grote beloften: ProRail kreeg nu een 4 van het publiek en daar kon zij niet een-twee-drie een 10 van maken. 'Ik kan geen ijzer met handen breken. (...) Je moet gewoon de tijd nemen.'

In een land waar het altijd vijf voor twaalf is, vallen zulke woorden niet goed. Bovendien schaarde Gout zich niet opzichtig aan de kant van de Nederlandse burger, in dit geval de reiziger. Een doodzonde: wil een bestuurder tegenwoordig overleven, dan zal hij moeten doen alsof hij de pijn van de burger voelt. Dat leek Gout niet te beseffen. Erger nog, ze zei onverfroren dat ze zich verantwoordelijk voelde voor haar klanten, de vervoerders, en niet voor de reizigers. *Niet goed*. Ze had een Verbond met de Reiziger moeten sluiten. Ze had met een Aanvalsplan tegen de Bevroren Wissel moeten komen. Ze had de OORLOG tegen bladeren op de rails moet afkondigen.

Kamerleden aarzelden niet. vvd'er Charlie Aptroot, die kleine meester van de gespeelde verontwaardiging: 'Dit kán gewoon niet. Ik wil gewoon een directeur die zegt: dit gaan we in orde maken.' D66: 'Wij willen op korte termijn verbeteringen zien.' En de pvv: 'Ze kijkt vanuit een ivoren toren op de reiziger neer.'

Het is een heel oud rollenspel. In 1937 schreef de Tsjechische schrijver Karel Čapek een krantenstuk over twee onverbeterlijke mensensoorten. Er zijn mensen die een talent hebben om te zeggen wat er gedaan zou moeten worden. De overheid moet, de gemeente moet, de minister moet, schrijvers moeten. Er moet een wet komen, er moet onmiddellijk een regeling worden ingevoerd, er moet een instelling komen, er moet geld worden gevonden.

Over die eerste categorie mensen kun je twee dingen zeggen, schrijft Čapek. Ze stellen ten eerste altijd dingen voor die urgent zijn en in het belang van de burger – en die in een oogwenk geregeld zouden kunnen worden, als de desbetreffende bestuurder maar over genoeg daadkracht en toewijding beschikte. Twee: het gaat altijd over zaken die door iemand anders moeten worden uitgevoerd. ‘Wat gedaan zou moeten worden, is altijd de verantwoordelijkheid van een ander. Onze hervormingsfantasieën nemen de hoogste vlucht wanneer we die hervormingen aan iemand anders kunnen opdragen.’

Tot de tweede categorie mensen van Čapek behoren we bijna allemaal: de mensen die *bezwaren* opwerpen. Het is allemaal complexer dan het lijkt. Het is technisch, juridisch, praktisch domweg niet uitvoerbaar. ‘Er zit een bezwaarlijke kant aan. Onmogelijk in de huidige situatie. Het zou heel mooi zijn, maar in de praktijk niet haalbaar. Het financieel draagvlak ontbreekt. Je kunt niet zomaar een hele organisatie in één klap veranderen.’

Dit soort bezwaren, schrijft Čapek, zijn altijd gebaseerd op de praktijk. Men spreekt vanuit lange ervaring en beroept zich op werkelijkheidszin. En: ze worden alleen gebruikt wanneer óns een opdracht wordt toegewezen, aan onze afdeling of de eigen beroeps-groep. Als het over andere sectoren dan de onze gaat, heeft niemand het meer over complexiteit en haalbaarheid.

Die twee menssoorten houden elkaar volmaakt in evenwicht. Op ieder ‘zou moeten’ volgt onherroepelijk ‘zo gemakkelijk gaat dat niet’. Čapek: ‘Het is aangenaam in te spelen op de wensen van de burger, maar net zo plezierig om die veilig weg te parkeren.’

Daarna modderen we gewoon voort.

Het zou helpen, schrijft Čapek in 1937, wanneer we onze eigen verantwoordelijkheid zouden nemen. Maar ook wanneer het in Nederland anno nu over de eigen verantwoordelijkheid gaat, wordt altijd die van een ander bedoeld.

Een erfenis

In de Tweede Kamer werd de politicus Max van der Stoel (1924-2011) herdacht. Er was, dat zal niemand verbazen, enkel lof voor de oud-minister van Staat en Buitenlandse Zaken. Ik vat het even samen: oerdegelijk, vasthoudend, bescheiden, vastberaden, onvermoeibaar. Partijgenoot Job Cohen: ‘Een bakken van rechtvaardigheid voor de wereld.’ Mark Rutte: ‘De wereld was zijn thuis. [...] Een mooi en groot man, die wereldwijd heel wat brandjes heeft voorkomen en geblust.’ In een eerdere reactie prees onze premier hem tevens als internationaal voorvechter van mensenrechten.

Mensenrechten – ik wil niet vervelend doen, maar volgens mij was het de eerste keer in zijn leven dat Mark Rutte het woord in de mond nam. Dat is geen toeval. Wanneer je de kwalificaties waarmee Van der Stoel het graf in geprezen werd eens goed bekijkt, valt je meteen op hoe ver ze af staan van het huidige politieke klimaat. Oerdegelijk en bescheiden doen het gewoon slecht op televisie, daar kunnen we eerlijk over zijn. En een politicus die de wereld zijn thuis noemt, kan in het huidige Nederland wel inpakken. En *mensenrechten*, hou me vast. Ieder lid van Rutte I benadrukt steeds opnieuw dat vertegenwoordigers van ons land in het buitenland zich bij alles dienen af te vragen: wat heeft Nederland eraan? Wat levert het ons op?

Mensen vragen zich wel eens af hoe het zou zijn wanneer Jezus terug op aarde kwam in onze tijd. Zo groots hoeft het niet: stel je gewoon eens voor dat een man als Van der Stoel in de huidige Nederlandse politiek zou opduiken. Ik zeg het voorzichtig: geen hartelijke ontvangst.

Max van der Stoel mag heel wat brandjes wereldwijd hebben geblust, de Hollandse veenbrand moest hij met lede ogen aanzien. Toen ik hem vele jaren terug vroeg deel te nemen aan mijn serie ‘tafelgesprekken’ voor *NRC Handelsblad*, zei hij meteen ja. Aan het eind van het lange, geanimeerde gesprek in een Haags restaurant stelde hij tevreden vast: ‘Ik heb mijn hart over Nederland gelucht.’

Wat hem dwarszat? Nederland raakt steeds meer in zichzelf gekeerd. Er wordt door de politiek steeds slordiger met staatsrechtelijke principes en instituties omgegaan. En het politieke debat in Nederland, stelde hij ook nog fijntjes vast, bevindt zich op ‘een bedenkelijk laag niveau’.

Toen ik hem sprak, was hij zelf al een instituut geworden – dat door zijn eigen partijgenoten van de PvdA nauwelijks meer bezocht werd. ‘Van de generatie-Kok ken ik nog wel iedereen. Van de nieuwe generatie niemand.’

Tijdens dat bistrogesprek ontdekte ik gaandeweg wat Van der Stoel zo bijzonder maakte: de volslagen pragmatische wijze waarop hij zijn idealen probeerde te verwezenlijken. Elke suggestie van mijn kant over grote bevlogenheid en weidse vergezichten over een betere wereld werden vriendelijk maar beslist terzijde geschoven.

Met smaak vertelde hij hoe hij in brandhaarden onwillige politici aan de onderhandelingstafel had gekregen. ‘Ik kan goed tegen beleddingen.’

Wanneer het niet goedschiks lukte, moesten harde middelen worden ingezet. ‘Je begint er natuurlijk mee mensen aan te spreken op hun gevoel voor redelijkheid. Als ze vervolgens blijven dwarsliggen, dan wordt het tijd om de duimschroeven aan te draaien.’

Hij was, opperde ik, dus eigenlijk een machiavellistische idealist? ‘Zo kun je dat wel zeggen, ja.’

Had hij de vader van Máxima ook zo aangepakt? Bij haar huwelijk met Willem-Alexander was Van der Stoel naar Argentinië afgereisd om de omstrede politicus weg te houden van de feestelijkheden. ‘Het was betrekkelijk eenvoudig om die man duidelijk te maken dat, wanneer hij wilde dat zijn dochter een beetje fatsoenlijk in Nederland zou inburgeren, hij beter kon thuisblijven.’

Let op dat ‘die man’. Daar zit alles in.

Als geen ander begreep Van der Stoel dat idealisme geen zaak van grote woorden op persconferenties en cameramomentjes was, maar een stug proces dat zich grotendeels achter de schermen afspeelde. Ook had hij geen last van morele smetvrees: hij ging gerust met mensen aan tafel zitten die hij diep in zijn hart verafschuwde. ‘Ik ga ervan uit dat alle mensen zowel goede als slechte eigenschappen hebben. Aan die gedachte klamp ik me dan maar vast. Al kost het me soms wel moeite.’

Dat is zijn erfenis: het besef dat idealen zich moeten bewijzen in een onvolkomen wereld. Het besef dat realiteitszin iets anders is dan cynisme.

30 procent kleur

Rellen, kopstoten, leuzen, spreekkoren, scheldpartijen in de kleedkamer – wie ooit op het idee kwam dat sport verboedert, heeft ons opgezadeld met een hardnekkige mythe. In Frankrijk liggen de kaarten inmiddels op tafel: was er in 1998 nog euforie over een veelkleurig nationaal elftal dat er met de wereldbeker vandoor ging, tegenwoordig is diezelfde kleur het onderwerp van een nationaal schandaal.

Eind 2010 was er een bijeenkomst van voetbalbonzen waar werd gepleit voor quota: niet meer dan 30 procent gekleurde spelers zou tot de opleiding moeten worden toegelaten. De bondcoach van ‘Les Bleus’, Laurent Blanc (*sic*) had zich beklaagd over het feit dat scouts gefixeerd waren op een en hetzelfde fysieke type: groot, breed en sterk. En wie zijn er groot, breed en sterk? ‘De zwarten.’ Vervolgens pleitte hij voor andere criteria, waardoor spelers zouden worden aangetrokken ‘met onze cultuur, onze geschiedenis’.

De zaak werd uitgezocht. De Franse minister van Sport haastte zich te verklaren dat quota wettelijk niet waren toegestaan; spelers in opleiding zouden moeten leren ‘hun teamshirt te respecteren’. De zwarte tennisser Yannick Noah verklaarde dat hij altijd wel had vermoed dat dit soort dingen voorkwamen – nu was het tijd voor ‘een open debat’.

Waarover zou dat debat moeten gaan? In Nederland spelen soortgelijke gevoelens: hier hadden we het schandaaltje van de Utrechtse marathon, die voortaan, een beetje zielig, de ‘*Dutch Battle*’ heet. Alleen gepatenteerde Nederlanders worden nog uitgenodigd om mee te doen. De laatste jaren was er namelijk geen lol meer aan, altijd ging er een Keniaan met het prijzengeld vandoor. Dat werkte ontmoedigend voor Nederlandse marathonlopers, die, de cijfers lieten het zien, per jaar langzamer gingen lopen. Een van hen merkte voor de camera van *Een Vandaag* op dat het gewoon niet eerlijk was: Afrikanen begonnen namelijk al op hun zevende, achtste

met rondjes rennen. Toen ik me hardop afvroeg waarom een instituut als de Universiteit Utrecht als sponsor van een dergelijk bene- pen evenement vermeld stond, reageerde een Hollandse marathon- loper met de geruststelling dat van discriminatie geen sprake was: buitenlandse hardlopers waren immers wel uitgenodigd voor de halve marathon. En bij de vrouwen. Ik verzin het niet.

Vroeger lag er een etiket klaar voor zulke incidenten: racisme. Daarmee was het kwaad benoemd en kon iedereen zich weer goed voelen. Nu is er is iets anders aan de hand. Wat het Franse en het Ne- derlandse voorbeeld gemeen hebben is juist het defensieve ‘en wij dan?’-gevoel. Een klassieke racist zou daar zijn neus voor ophalen. De Franse bondcoach erkent dat zwarte voetballers groot, breed en sterk zijn. Net zo geven de organisatoren van de marathon toe dat Keniaanse hardlopers harder lopen. Zo hard, dat het niet leuk meer is.

Dit is dus niet de Ku Klux Klan. Het is eerder Calimero.

Maar het zit diep, denk ik. Meer dan om ras, gaat het tegenwoor- dig om cultuur. De Franse bondcoach haalt er niet voor niets iden- titeit en geschiedenis bij. Toen de Fransen de wereldbeker wonnen was dat meteen een ode aan de pluriformiteit – doordat ook de blan- ke Fransman kon juichen voor een gekleurd team leek het klassieke racisme overwonnen. Toen het nationale elftal in de jaren daarna minder presteerde en weer later ruziënd over straat rolde, was juist afkomst ineens het probleem. Het elftal was eenvoudig niet Frans genoeg. Voelden deze voetballers zich wel echt Frans? *Waren ze wel echte Fransen?*

In een verlichte wereld is het vanzelfsprekend dat Hollanders aan de kant staan te juichen voor Keniaanse renners – en het ook span- nend vinden wanneer de eindsprint tussen twee Kenianen gaat. Het gaat om de sport. In een verlichte wereld wordt een voetballer in de nationale selectie vanzelf een vertegenwoordiger van de natie, onge- acht afkomst of geloof.

Alleen jammer dat de wereld niet verlicht is. In ieder geval veel minder verlicht dan we de afgelopen halve eeuw gehoopt hadden.

Vergeet het woord racisme – dat maakt het pleitbezorgers van de nieuwe ongelijkheid te gemakkelijk. Zie de dooddoener van islam- haters: ik ben geen racist, want moslims zijn geen ras. Het gaat nu om cultuur. Het gaat om het groeiende onvermogen om de grenzen

van je eigen identiteit te verruimen, juist omdat je in je eigenheid bedreigd voelt. Wat is een Fransman? Wat is een Nederlander? Daar moet zo'n 'open debat' over gaan.

Vieze vingers

Het pvv-schandaaltje van deze week: een vlag. Het oud-Hollandse oranje-blanje-bleu dat door het Kamerlid Kortenoeven voor het raam van zijn werkkamer was opgehangen, zodat de hele Tweede Kamer ervan kon genieten, bleek in de vorige eeuw innig gekoesterd door de NSB. Onzin, wist het Kamerlid. Het gaat om ‘vlaggen die de positieve periode van de Gouden Eeuw symboliseren, waarin de republiek Nederland haar grootste periode in de geschiedenis heeft doorgemaakt’. Dat je tegenwoordig best wel moeite moet doen om zo’n mooie vlag te pakken te krijgen – je moet er diep voor afdalen in de krochten van extreemrechtse websites – daar had het Kamerlid geen boodschap aan: ‘Er is geen reden om de symboliek van Nederland zoals wij die graag zien uit het raam te gooien omdat iemand met vieze vingers eraan gezeten heeft.’

Ik ben het met het Kamerlid eens. Ook ik vind de Gouden Eeuw een echt ‘positieve periode’. Het was immers de tijd waarin het kleine Nederland heel de wereld durfde te omarmen, een ongekende bloei in kunst en wetenschap doormaakte en het begrip religieuze tolerantie van een nieuwe, verlichte betekenis voorzag. Dat de NSB er een benauwd en hatelijk nationalisme van maakte en die stoere vlag besmeurde met benepen eigenwaan en vreemdelingenhaat, daar staat de pvv ver vanaf. Ik begrijp het, helemaal.

Het wordt vermoeiend – die deels ironische, deels jennerige, deels bloedserieuze toon van het nieuwe Hollands populisme. Wat wilde het Kamerlid nou echt zeggen met zijn potsierlijke vlag? Kortenoeven heeft voor het CIDI gewerkt, dus iets als historisch bewustzijn zal hem niet vreemd zijn. In de kamer van partijgenoot Bosma hangt pontificaal de vlag van Israël. NSB en Israël – de geestelijke ontsporing mooi samengevat.

Als er ooit een geschiedenis van nieuw rechts populisme wordt geschreven, dan mag daarin de grootste invloed niet ontbreken: Gerard Reve. De taal van de huidige politieke revolutie is doordrenkt van re-

viaanse ironie – het half ironisch, half serieus sarren van die brave progressieve weldenkenden met hun humorloze bedilzucht en morele zelfgenoegzaamheid. ‘Ze moesten een brandende poppenwagen je kutwerk binnenrijden,’ luidt de favoriete zin van veel revianen. Daar zit het allemaal in – die hyperbolische agressie die echte woede uitdrukt, maar tegelijk ook komische onmacht. De ironie van Reve, altijd maar half ironisch, heeft zich nu in het publieke domein genesteld. Theo van Gogh, die ‘de Goddelijke Kale’ Fortuyn mocht influisteren, was een groot Reve-fan. Martin Bosma vindt Reve de grootste schrijver. GeenStijl druipt van reviaanse ironie.

Gerard Reve mag tegenwoordig niet veel gelezen worden, zijn geest is overal.

En zoals Reve zelf als onvertaalbaar geldt, juist omdat die ironie in een andere taal niet overkomt, zo laat ook de taal van het Hollandse populisme zich bar slecht overzetten. *Goatfucker*, *headrag-tax* – nooit lukt het je correspondenten van buitenlandse kranten uit te leggen dat het best heftig klinkt maar tegelijk ironisch bedoeld is. Nou ja, half ironisch. Nou ja, een beetje ironisch. Nou ja, eigenlijk wel serieus.

Ook dat vlagvertoon moet je reviaans opvatten. De pvv loochent alle principes en idealen van de historische Hollandse Gouden Eeuw, dus natuurlijk flirtte die prinsenvlag in de Kamer met de bruine connotaties die de NSB eraan heeft gegeven – net zoals Reve ironisch flirtte toen hij tijdens de Nacht van de Poëzie in 1975 aankondigde een gedicht ‘van uiterst rechtse, fascistische en racistische aard’ voor te gaan lezen. Dat gedicht heette ‘Voor eigen erf’. Reve las het voor, gekleed in een zwart uniform, behangen met een zilveren kruis, een ban-de-bomsymbool en een hakenkruis. De laatste strofe luidde: ‘O Nederland ontwaak / Gooi al dat zwarte tuig eruit / Ons land voor ons / Op naar de Blanke Macht!’

De huidige populistische partijen in Europa missen die fijne reviaanse ironie. Zij zijn pijnlijk humorloos. Dit is *ons* land, luidt de slogan van het Vlaams Belang. *Mut zur Heimat!* kopt de Oostenrijkse FPÖ.

Je kunt ervan vinden wat je wilt, eerlijk is het wel. In Nederland is ironie een middel geworden om niet te hoeven zeggen wat je bedoelt, om niet op een verschrikkelijke overtuiging betrap te kunnen worden.